

Гошовська К.
(Україна)

ЗМІНИ В ЕТНІЧНОМУ СКЛАДІ НАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТТЯ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Історична доля судила Закарпаттю знаходитися на стику різних етнічних та державних кордонів. Перебування у складі різних державних утворень сприяло ускладненню етнічної строкатості населення. Лише протягом першої половини ХХ ст. край двічі входив до складу Угорщини, був частиною Чехословацької Республіки, а з 1945 р. – СРСР (як область УРСР). На прикладі Закарпаття прослідковуємо, яким чином держава і політика впливають на зміну етнічного складу населення.

Визначити етнічний склад населення Закарпаття зазначеного періоду досить складно.

Згідно з переписами населення Австро-Угорщини 1900 та 1910 рр. етнічна приналежність визначалася не за особистим волевиявленням людини або її рідною мовою, а за розмовною мовою та віросповіданням. При цьому не враховувалися єврейська та циганська мови, а отже, ці етноси не входили до переліку етносів, що населяли Закарпаття. Євреї, за мовою, ідентифікувалися з угорцями, німцями та ін. Звідси виникає проблема встановлення реальної кількості як євреїв, так і угорців з німцями (60% євреїв говорило німецькою, 29% – угорською, 8,5 – «руською»¹).

Чеські переписи 1921 та 1930 рр. вже містять положення «рідна мова», яка, однак, повністю ототожнювалася із національністю. Визначення етнічної приналежності виключно за даними конфесійними

також не дають точної картини, адже серед представників одного етносу могли бути і були люди різного віросповідання.

Відсутній офіційний перепис населення другої половини 40-х рр., є тільки розрізнені приблизні дані.

Усі наведені статистичні матеріали стосуються території, яка відповідає площі сучасного Закарпаття (12,8 тис. км²), а не площі, наприклад, чотирьох жуп «історичного Закарпаття» (17,9 тис. км²).

Наведена у кінці роботи, таблиця² засвідчує, що традиційно Закарпаття заселяло 8 найбільш численних етносів.

Більшість українців займалася сільським господарством (біля 80%), угорців у сільському виробництві було зайнято 56%, а у промисловості і ремеслі – 17%. Серед німців у промисловості було зайнято 56% та 32% у сільському господарстві. 1/3 чехів та словаків служила в армії і стільки ж займалося сільським господарством. Євреїв у сільському господарстві було зайнято 28%³, інші займалися торгівлею, перевезенням лісу і т.ін.

Більшість словаків, угорців, українців проживала у рівнинних західних та південно-західних районах, німці компактно проживали у декількох гірських селах. Переважну кількість населення міст складали угорці, євреї, чехи.

Для Закарпаття було характерним неконфліктне, толерантне співжиття представників різних етносів.

© Гошовська К., 1999.

Період, що розглядаємо, доцільно поділити на три етапи відповідно до державної приналежності Закарпаття: 1) до 1919 р. (Австро-Угорщина та Угорщина); 2) 1919 – 1939 рр. (Чехословаччина); 3) після 1944 року (УРСР).

Для першого періоду характерне відсоткове (але не в абсолютних числах) зменшення кількості українців і збільшення угорців. Цьому сприяла політика мадяризації, яку проводив угорський уряд щодо національних меншин, а також значна еміграція українців в інші країни. За да ними офіційної статистики з 1900 до 1914 р. виїхало з території Угорщини близько 41000 українців⁴.

Угорська статистика не визнавала єврейську мову, тому чисельність єврейського населення доцільно визначати за даними статистики релігійної, адже іудаїзм є національною релігією. Тому кількість євреїв у перші десятиріччя ХХ ст. складала 14–15%. Взагалі чисельність євреїв збільшувалася двома шляхами: природний приріст та переселення із Галичини.

До першої світової війни у Закарпатті практично не проживали росіяни. Ситуація змінилася після війни, коли у краї залишилася частина російських вояків (у т.ч. військовополонених). Хоча ні угорська, ні чехословацька статистика не містить даних щодо росіян, ми можемо визначити їхню кількість, враховуючи дані по віросповіданню, адже більшість з росіян були православними.

Протягом другого етапу під впливом політичних факторів (входження до скла-

ду ЧСР, значно ліберальніша внутрішня політика нової влади, революція в Росії та Україні), відбулися значні зміни етнічної структури населення Закарпаття.

За рахунок емігрантів значно збільшується кількість росіян (видно по значному збільшенню кількості православних). Водночас зменшується чисельність угорців та німців, які повертаються до Угорщини, Австрії та Німеччини. Крім того, вводяться у переписах пункти «євреї» та «цигани», яких перестають фіксувати як німців чи угорців. У цей період у Закарпаття приїздять спеціалісти, урядовці чехи. Однак статистика не дає окремо даних щодо чехів та словаків. Можемо допускати, що протягом 1919–1939 рр. у Закарпатті поселилось 10–20 тис. чехів.

Значні зміни в етнічній структурі краю відбуваються під час другої світової війни та у перші роки влади СРСР. Фашистський режим депортує і знищує біля 80% євреїв. Частина німців (2 тис.) емігрує у 1944 р. до Німеччини, але потім, як і 8 тис. німців Закарпаття, їх насильно депортують до СРСР⁵. У краї залишилося усього 2 тис. німців.

За рахунок приїжджих спеціалістів з СРСР значно зросла кількість росіян. Після домовленості між СРСР та ЧСР за правом оптації із Закарпаття виїхало багато чехів та словаків.

Отже, як бачимо, зовнішні політичні чинники і внутрішня політика держави мають значний вплив на етнічну структуру населення того чи іншого регіону.

¹ Макара М. Гнані долею (Етносоціальний нарис історії єврейства на Закарпатті) // Карпатський Край. – 1995. – № 9 – 12. – С. 14.

² Розраховано за: Анушин В.А., Спирidonov А.И. Закарпатская область (научно-популярное географическое описание). – М., 1947. – С. 91 – 93, 98; Копчак В.П., Копчак С.И. Население Закарпаття за 100 лет. Статистико-демографическое

исследование. – Львов, 1977. – С. 15, 37, 68, 69; Лавер О. Холодний кравець з гарячими ножицями // Карпатський край. – 1992. – №38. – С. 9; Подкарпатська Русь. Статистика населення согласно переписи 1.XII.1930г. // Русській народный календарь на годъ 1937. – Ужгород, 1936. – С. 41; Kozauer Nikolaus G. Die Karpaten-Ukraine zwischen den bei den Weltkriegen. – S. 136; Njhbny sta-

Роки переписів	1900	1910	1921	1930	1945-1947
Русини-українці	59,3% (312333)	56,2% (334729)	61,6% (372500)	62,2% (450925)	-65-68% (~538000)
Словаки та чехи	1,6% (8427)	1,3% (7743)	3,3% (19775)	4,8% (34511)	-1,3-1,5% (~12000)
Угорці	26,9% (141682)	29,2% (173916)	17,2% (103690)	16% (115805)	-15% (~118800)
Євреї	-	-	13,2% (79715)	13,1% (95008)	-2% (~16000)
Німці	9,8% (51616)	10,7% (63730)	1,7% (10201)	1,9% (13804)	-0,25% (~2000)
Цигани	-	-	0,05% (321)	0,2% (1442)	-0,5% (~4000)
Румуни	-	1,4% (8338)	1,8% (10730)	1,8% (12777)	-0,88% (~7000)
Інші	2,4% (12641)	1,2% (7148)	1,27% (7661)	0,2% (1085)	-12% (~95000)
Усього	526700	595603	604593	725357	792000 (на 1947 р.)
<i>Греко-католики</i>	65,1% (342882)	64,8% (385951)	54,8% (329319)	49,5% (359167)	-
<i>Іудеї</i>	14,2% (74792)	14,7% (87554)	15,4% (93008)	14,1% (102542)	-
<i>Православні</i>	0,1% (527)	0,1% (596)	10,1% (60986)	15,4% (112034)	-

tisztikai adat K6rp6talja viszonyairyl. - Budapest, 1939. - Old. 4; Statistick6 lexikon obci v Pod kar pat sk6j Rusi vyd6n ministerstvem vnitra a st6tnim v6ad6m sta tistick6m na z6klad6m vysledk6 s6itani lidu z 15 6nora 1921. - Praha, 1928. - Str. 3 - 28.

³ *Копчак В.П., Копчак С.И.* Население Закарпаття за 100 лет. Статистико-демографическое исследование. - Львов, 1977. - С. 73.

⁴ *Ганак П.* Внески до історії українців в Угорщині у другій половині XIX і початком XX століття // Дукля. - 1957. - № 3. - С. 54.

⁵ *Kozauer Nikolaus G.* Die Karpaten-Ukraine zwis chen den bei den Weltkriegen. - S. 93.